

DÜYÛN-İ UMÛMİYE

Erdi BATUR
(E) Vali

Genel borçlar anlamına gelen tarihi kavram, Osmanlı İmparatorluğu devrinde 24 Ağustos 1854'ten başlayıp, ödenmesi 25 Mayıs 1954'e kadar süren dış borçlanmaların ve bunların ödenip kaldırılması için kurulan teşkilatın adıdır.

GİRİŞ

Genel borçlar anlamına gelen tarihi kavram, Osmanlı İmparatorluğu devrinde 24 Ağustos 1854'ten başlayıp, ödenmesi 25 Mayıs 1954'e kadar süren dış borçlanmaların ve bunların ödenip kaldırılması için kurulan teşkilatın adıdır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselme devrinde başlayan mali dengesizlikler, 17. yüzyıldan sonra yenilgi ile sonuçlanan savaş giderleri, rasyonel olmayan para siyaseti, bütçe açıklarını büyüttü. 19. yüzyılda askeri ve idari teşkilatta girilen yenilik hareketleri hazinenin durumunu daha da ağırlaştırdı. Gerileme devrinde gelir kaynaklarında hızla azalma gösterdi.

Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile başlayan vergi sisteminin merkezileşmesi müspet sonuç sağlamadı, yürürlükte olan vergilerin ağır olması sebebi ile sanayi gelişemedi, vergilendirilecek olan ithalat ve ihracat ise 1838 İngiliz Ticaret Antlaşması hükümleri, gümrük muafiyeti getirdiğinden yapılamamıştı. Osmanlı ile Rusya arasında yapılan 1854 Kırım savaşının getirdiği ek masraflar sebebiyle Devletin İktisadi ve siyasi durumu sarsılmasıyla birlikte mali problemler de gitgide artmıştı. İmparatorluk bir yandan toprak kaybına uğrar iken, diğer yandan gelire duyduğu ihtiyaç şiddetle artıyordu.

Kırım savaşı sonunda Devletin artan gelir ihtiyacı alışılmış yollardan sağlama imkânı da kalmamıştı. Tarımda vergiler ağır olduğundan, bu vergileri yükseltmek de mümkün değildi. Sanayiden pek vergi alınamıyordu, çünkü henüz doğmamıştı. Vergi konabilecek ithalat ve ihracatta ise 1838 İngiliz Ticaret Antlaşma hükümleri gümrük muafiyeti getirdiğinden bir şey yapılamamış, yabancı ülkelere verilmiş olan kapitülasyonlar her yolu kapatmıştı. Bu durumda tek çıkar yol borçlanmaktı.

Bu sebeplerden dolayı Osmanlı Devleti önce iç, daha sonra da dış borçlanma yoluna gitmek zorunda kaldı. Borçlar önceleri İstanbul Galata tüccarları Ermeni, Yahudi, Rum asıllı bankerlerden sağlandı. Kırım savaşı sırasında Avrupa sermaye piyasalarına başvuruldu. Borçlanma konusuna geçmeden önce çıkan savaşların sebep ve sonuçlarına açıklık getirmek konunun aydınlanması faydalı olacağından kısa da olsa değinmek gerekir.

1. SAVAŞLAR

1.1. Kırım Savaşı

Rusların, Osmanlı Devleti üzerindeki emelleri, boğazlardan serbest geçiş hakkı ile Ortodoks halkı hakkında imtiyaz isteklerinin reddedilmesi nedeniyle 1854 Osmanlı –Rus

Savaşı başladı. Mustafa Reşit Paşa'nın diplomatik girişimleri sonucu İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti yanında Rusya'ya karşı savaşa girdi. Sonradan İtalya birliğini gerçekleştirmek için büyük devletlerin desteğini arayan Sardunya (Piemonte) Devleti Rusya'ya savaş açtı.

Önce Tuna boylarında gelişen savaş kısa süre sonra Kırım'a kaydı. Kırım'da çatışmalar yoğun şekilde devam etti. Müttefik kuvvetlerle birlikte hareket sonucu Osmanlı kuvvetleri Osman Paşa komutasında Rusları kesin yenilgiye uğrattı ve 22 Aralık 1855'te Paris Antlaşması yapıldı.

Yapılan Paris Antlaşması ile; savaştan önceki sınırlar kabul edildi. Karadeniz tarafsız hale getirilerek, ticaret gemilerine açık, savaş gemilerine kapalı olacaktı. Karadeniz kıyısında bulunan devletler tersane kuramayacak, donanma bulundurmayacaktı. Tuna Nehrinde gidiş-geliş serbest olmuştu. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti Avrupa devletleri arasına katılıyor ve topraklarının korunması onların garantisi altına alınıyordu. Karadeniz'in tarafsız bir deniz olması öneriliyordu. Antlaşmanın önemi, Rusya tarafından bozulan dengeyi eski duruma getirmek olmuştu.

Savaşın diğer sonuçlarını özetlersek;

Osmanlı Devleti'nde yapılması kararlaştırılan yeni düzenin prensip ve genel hatlarıyla programı içine alan İslahat Fermanı (28 Şubat 1856) geldi.

1. Birinci bölüm; Fatih Sultan Mehmet döneminde başlayan Hıristiyan tebaaya verilen hak ve imtiyazlardan vicdan hürriyetini yenilemeye hazır olduğunu, ikinci bölüm ise medeni haklar da adalet ve muhtariyet hususunda; Tanzimat ile İslam ve Hıristiyan tebaa arasında eşitlik prensibini kabul etmiş olduğundan artık böyle imtiyaz tanımadığını ilan etmesi antlaşma hükmü olmuştu. Böylece İslahat Fermanı ile tebaayı kaynaştırma amaç edinilmişti.
2. Kırım savaşında yenilen Rusya Karadeniz'de hâkimiyeti kaybetmiş, mevcut filoları, askeri limanları, tersaneler yok edilmişti. Bundan ders çıkaran Rusya endüstri, ticaret, ilim ve kültür alanında kalkınmadan Avrupa devletleri ile rekabet edemeyeceğini anlayınca, islahata girişmeye karar verdi. Bunun yanında siyasi politika da batıda Slavcılık, doğu da Asya'da fetihlere yöneldi.
3. Osmanlı Devleti, Kırım savaş sonuçlarından kendine ders çıkaramadı. Tanzimat ilanından sonra yapmış olduğu islahat hareketlerinden arzu ettiği sonuçları elde edemedi. Söz konusu dönemde Osmanlı Devleti'nin genel durumu kötüye gitti. İstenen ve beklenen reform ile iktisadi kalkınmayı yapamadı/yapılamadı. Alınan borçlar çoğunlukla cari harcamalarda kullanılmış ve devletin mali durumunda rahatlatıcı bir etki gösterememişti.

31 Ağustos 1876 da 11. Abdülhamit tahta çıktı. Kısa bir süre sonra 23 Aralık 1876'da Beyazıt Meydanı'nda

2. Meşrutiyet ilan edildi. Osmanlı Devleti bu sırada Sırbistan ve Karadağ ile savaş halinde bulunuyordu. Savaş, Osmanlı Devleti lehine gelişme gösterince Rusya, Sırbistan'ın yenilmesi ile Balkan üzerinde nüfuzunun silineceğini görmüş olduğundan 31 Ekim'de Osmanlı Hükümetine 48 saat süreli ultiमतom verdi.

Bunun akabinde Balkanlar'da islahat yapılması konusunda Avrupa devletleri ile İstanbul Konferansı yapıldı. Arkasından 31 Mart'ta Londra'da; Rusya, İngiltere, Fransa, Avusturya ve İtalya bir protokol imza ederek Osmanlı'ya karşı müşterek cephenin devam ettiğini göstermek istediler.

Osmanlı Devleti, bu protokol hükümlerini "Anayasa ile bağdaştırmaya imkân görmediğini, Osmanlı Parlamentosu kendileri için talep edilen eyaletlerin Hristiyan mebuslarını da ihtiva ettiği için artık Avrupa devletlerine Hristiyanlar lehine herhangi bir müdahalesi hukuki temelden yoksundur" diyerek kabul etmedi. Avrupa devletlerinin elçi ve konsoloslarının islahat düzenlemelerini kontrole kalkışması şeref ve haysiyet kırıcısı olduğundan Osmanlı Meclis ve Hükümeti Londra Protokolünü reddine karar vererek, açıklamalı bir nota ile alakalı devletlere 12 Nisan'da bildirdi. Osmanlı'nın bu bildirimi, çoktan beri işaretleri belirmiş olan Osmanlı-Rus savaşının sebebi oldu.

1.2. 1877-1878 Osmanlı – Rus Savaşı

İngiltere, Osmanlı'ya karşı Rusya'nın tek başına Balkanlar'daki Hristiyanların islahatına karşı silaha sarılmasını Paris Antlaşması hükümlerine aykırı bularak teessüflerini bildirmekle yetindi. Tarihte 93 harbi diye bilinen 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı Balkanlar'da sonra doğuda Rusların saldırıya geçmesi ile iki cephede 24 Nisan 1877'de başladı. 9 ay 7 gün süren savaş 31 Ocak 1878'de sona erdi.

Rusya boğazları ele geçirerek Akdeniz'e açılmak istiyordu. 1870-71 Almanya-Fransız savaşından faydalanarak Paris Antlaşmasının Karadeniz hakkındaki hükümlerini tanımadığını ilan ederek Bosna-Hersek'te başlayan ayaklanma ve Sırp isyanına yardım amacıyla Slav ırkının taleplerinin gerçekleşmesi için Balkan Cephesini açtı. Osmanlı tebaası olan Hıristiyanlar Rusya yanlısı hareket edip Ruslara büyük yardımları oldu. Diğer yandan Kafkas Cephesinde de savaşlar oldu. Her iki cephe savaşlarında yer yer başarılar elde edilse de Balkanlar'da gayrı-Müslüm tebaanın büyük desteği ile Ruslar galip gelince, Edirne'ye kadar gelmiş olan Rus Başkomutanı ile Osmanlı Murahhası 31 Ocak 1878'de mütareke imzalandı. Ruslar Yeşilköy'e kadar gelerek "Ayastefanos Antlaşması"nın yapılmasını zorladılar. Burası İstanbul'un kapısı demektir. Burasını istemekteki maksadı hem Balkan Slavları'na, hem de Avrupa devletlerine kudret ve kuvvetini göstermek istemesiydi.

Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması; Sırbistan, Karadağ, Romanya, Yunanistan, Arnavutluk ihtiraslarını ortadan kaldıramamıştı. Ama, Rusya Balkanlar'da kuvvetli hale gelmişti. Siyasi nüfuz yönünden zedelene Avusturya ile İngiltere idi. Aslında büyük toprak kaybı yanında en büyük kayıp Osmanlı Devleti'nde idi (3 Mart 1878).

Ayastefanos şartlarının ağırlığı yüzünden Avusturya ve İngiltere karşı çıktı. Romanya hoşnutsuzluğunu belirtti. Dolayısıyla bu antlaşma yürürlükten kaldırılıp 13 Temmuz'da Berlin Antlaşması imzalandı.

Savaşın kaybedilmesi ile imzalanan antlaşma Osmanlı İmparatorluğu'nun en ağır şartlarını taşıyan antlaşmalardan biridir. Önemli toprak kaybına sebep oldu. Rusların Doğu Anadolu'da genişleme isteklerine karşı İngiltere üs kurmak üzere Kıb-

Osmanlı Devleti'ne borç para vermiş olan Avrupa sermayedarları, büyük devletlere müracaat ederek menfaatlerinin korunması için bir komisyon kurulmasını temin ederek Berlin Kongresinde sağlama bağladılar.

rıs Adasına girme isteğine Osmanlı yönetimi rıza gösterdi.

Berlin Antlaşması gereğince Osmanlı Devleti Çarlık Rusya'sına 802.500.000 Frank savaş tazminatı ödemeye zorunlu tutuldu.¹ Bu para 350.000 Frank taksitler halinde ödenecekti.

Berlin Kongresinde Avrupa devletleri, Rus murahhaslarından savaş tazminatının Osmanlı dış borçlarının ödenmesine engel yaratmayacağı hususunda teminat almakla kabul ettiler.

Rus delegeleri, Osmanlı devletinde vergi sisteminin düzeltilmesi ile hazineye girecek gelirin birkaç misli artacağını söyleyerek, dolayısıyla bu artıştan ödenebileceğini ifade ettiler. Savaş tazminatının Osmanlı borçları üzerinde rüçhan hakkı taşımayacağını ifade etmeleriyle kabul olundu. Osmanlı Devleti antlaşmayı imzalamakla örneksiz bir buhran geçirmekte idi.

Bir yandan Avrupa'ya olan aşırı borçlar, öte yandan ağır savaş tazminatı ve savaşın getirdiği aşırı ka-

yıplar karşısında Osmanlı Devleti kelimenin tam anlamı ile çok zor duruma düştü. Varlığını kendi gücüne dayanarak devam ettirmesi imkânsız hale gelmişti.

2. OSMANLI DEVLETİ'NİN DURUMU

Avrupa devletleri arasında muvazene siyaseti sayesinde durumu muhafaza etmesi icap ediyordu. Osmanlı Devleti'ne borç para vermiş olan Avrupa sermayedarları, büyük devletlere müracaat ederek menfaatlerinin korunması için bir komisyon kurulmasını temin ederek Berlin Kongresinde sağlama bağladılar.

Söz konusu dönemde Osmanlı İmparatorluğunun genel durumu devamlı olarak kötüye gitmiştir. Alınan borçlar çoğunlukla cari harcamalarda kullanılmış ve devletin mali durumunda rahatlatıcı bir etki görülmemiştir. Git gide sıkışan Osmanlı Devleti, borç ve faizlerini tam olarak ödeyemez duruma düşünce, yabancı devletlerin mali baskısından kurtulmak amacıyla mahalli alacaklıların temsilcileri ile görüşmelere girişerek Kasım 1879'da anlaşmaya vardı. Buna göre borç ödemesi 6 vasıtasız vergi ile 1880 yılına kadar tahsil edilecekti. Bu anlaşma "Dünyân-ı Umûmiye İdaresi"nin kurulmasına ilk adım oldu.

İstanbul bankerlerine verilen bu vaat, dış borç sahiplerini de harekete geçirdi. Fransız ve İngiliz hükümetlerinin durumu protesto etmeleri, iç siyasi müdahale şeklini alınca Osmanlı Hükümeti 1880'de yayınladığı bir nota ile "Rüsum Sitte" idaresi yerine seçecekleri bir bankayı kabul ettiğini duyurdu. Bankanın altı geliri yönetmesini ve Osmanlı Dünyân-ı Umûmiye'nin ödemesini uygun buldu.

Batılı ülkeler Osmanlı Devleti'ne politik ve askeri baskılar yapmaya

başlamaları üzerine Server Paşa başkanlığında yapılan görüşmeler Eylül-Aralık 1881 arasında devam etti. Görüşmeler sonucu; Dünyân-ı Umûmiye Meclisi kabul edildi "Rüsum-ı Sitte" yeni meclise bırakıldı. Alacakların anaparası yeni bir şekle sokuldu. Osmanlı Hükümeti durumu 28 Muharrem 1299 tarihli kararname ile onayladı. Bu kararname ile dış borç alacakları için ödemeler Muharrem Kararnamesi ile tespit edildi. Osmanlı maliyesi içerisinde ayırıcı ve özel bir yönetimin doğması kabul ediliyordu.

3. DÜYÂN-I UMÛMİYE İDARESİ

Dünyân-ı Umûmiye Osmaniye Meclisi İdaresi 7 üyeden oluşmuştu. Meclisin görevi, idareye tahsis edilen gelirin toplanması ve idaresi idi. Yönetim giderleri çıktıktan sonra kalan para borç taksitlerine yatırılacaktı. İdarenin merkezi bugünkü İstanbul Erkek Lise binası idi.

Osmanlı İmparatorluğu'nun borçlarını tasfiye için kurulan uluslararası kuruluş 1854 yılından başlayan borçlanma süreci içinde Osmanlı Devleti 1874 yılına kadar 5.297.676.500 Frank itibarı borç altına girmişti.² Bu itibarı borca karşılık Osmanlı hazinesine giren gerçek miktar 3.018.884.714 Frank'tı. Bu borçların yıllık taksit ve itfa bedeli 299.068.487 Frank olarak belirtilmişti.

6 Ekim 1875'de yayınlanan kararname ile Osmanlı Devleti borç taksitinin yarısını nakit olarak, yarısını da %5 faizli bono ile ödeyeceğini ilan etti. Bu kararnameyle Avrupa kamuoyu bütünüyle Osmanlı Devleti aleyhine döndü.

Bir yandan Avrupa'ya olan ağır borçlar, öte yandan ağır savaş taz-

1 Kaynaklarda değişik rakamlar belirtilmektedir.

2 Kaynaklarda değişik rakamlar belirtilmektedir.

minatı ve savaşın getirdiği ağır kayıplar karşısında Devlet, kelimenin tam anlamı ile çok zor duruma düştü. Osmanlı Hükümeti; dış borçlar ile faiz ve amortismanların ödenmesi için Düyûn-ı Umûmiye İdaresine aşağıdaki gelir kaynakları bırakılmıştı: Tuz-tütün inhisarı, balık rüsumu, ipek aşarı, pul ve damga resmi, tömbeki resmi, gümrük varidat fazlası, Kıbrıs, Bulgaristan, Doğu Rumeli vergilerin tahsil işlemlerini yürütecekti. Hükümetle idare arasında anlaşmazlık çıktığında, tayin edilecek 4 hakem kararı ile kesinleşecekti.

Muharrem Kararnamesi ile kurulan Düyûn-ı Umûmiye kuruluşu; Devletler hukuku mu yahut iç hukuk ile mi oluştuğu tartışması kesin bir sonuca varmamıştır. Ancak kuruluşla Osmanlı genel borçları düzensizlikten kurtulmuş, faiz hadleri nispi düşürülmüş, düzenli ve sağlıklı ödemeye bağlanmış olduğundan alacaklıları da memnun etmiştir.

Diğer taraftan devlet gelirlerini toplamak için özel teşkilat kurulması, güvenlik kuvvetlerinin bu teşkilat emrine girmesi, özel ve gizli müfettişler kullanabilmesi, çalışanların memur haklarına sahip olmaları, Devlet bağımsızlığı ile güç bağdaşır bir durum ortaya koymuştur.

Düyûn-ı Umûmi İdaresinin Kuruluş tarzı, yetkileri ve devredilen gelir kaynakları göz önünde tutulduğu takdirde, Osmanlı Hükümetinin siyasi ve mali yetkilerinden büyük fedakârlık ettiği görülür. Anlaşma ile yabancı alacakların menfaatini korumak ve onlara güven telkin etmek maksadı temin edilmiş olunuyordu.

Düyûn-ı Umûmiye kurulduktan sonra da mali sıkıntıları geçirtmek için yine borçlanmalara gidildi. Abdülmecid'in açtığı, Abdülaziz'in genişlettiği borç yolunda Abdülhamit'in Padişahlığı döneminde de sürmüş-

tür. 1886-1908 Yılları arasında 14 kez borçlanmaya gidilmesi Düyûn-ı Umûmiye örgütünün gücünün daha da artmasına sebep oldu.

Düyûn-ı Umûmiye İdaresi kurulduktan sonra Ord. Prof. E. Ziya Karal'a göre 14 kez borçlanma yapılmıştır. Bazılarına göre 25 kez borçlanmadan söz edilir. Abdülhamit devri borçlanmaları ifrat ve israf zihniyeti ile yapılmayıp; borçların tasfiyesine, bütçe açığının kapatılmasına, askeri ihtiyaçlara ve demiryolu, liman, dok gibi yatırımlar yapılması birinci dönemdeki borçlardan ayıran özellikti. Borçların ve faizlerin zamanında ödenmesi, devletin mali itibarını yükseltmeye yaradığından çıkarılan tahviller Düyûn-ı Umûmiye garantisine de taşıdığından ihraç fiyatları öncekilere oranla daha elverişli idi. Ortalama faiz oran %4 civarı, tahvil başı baş değerinin altında ihraç edilmekle beraber eskieye nazaran iyi olup ihraç değerinin en az %75'i olmuştu.

Osmanlı Devleti'nin son yılları sırasında iç ve dış krizler devam ederken, ödemeler 1914 yılına kadar düzenle yürütüldü. Birinci Dünya savaşı sonunda İngiliz ve Fransız üyeler olmadığı halde devam etti. Osmanlı Devleti savaşa katılınca alacaklı taksitlerin ödenmesi durdu. 1920'de ödeme yasağı kaldırıldı. Ancak Mustafa Kemal Paşa başkanlığında kurulan yeni Türk Devleti TBMM hükümeti ödemeleri durdurdu.

Kurtuluş Savaşını borç para almadan top yekûn bir mücadele ile zafere ulaştıran TBMM hükümeti, Lozan barış masasına oturduğu zaman imparatorluğa ait borçlarla karşılaştı.

4. LOZAN GÖRÜŞMELERİ

20 Kasım 1922'de başlayan Lozan görüşmelerinde adli ve iktisadi kapitülasyonlar, azınlıklar ile mali konular konuşulmuş. Ancak Fransız ve

Düyûn-ı Umûmi İdaresinin Kuruluş tarzı, yetkileri ve devredilen gelir kaynakları göz önünde tutulduğu takdirde, Osmanlı Hükümetinin siyasi ve mali yetkilerinden büyük fedakârlık ettiği görülür. Anlaşma ile yabancı alacakların menfaatini korumak ve onlara güven telkin etmek maksadı temin edilmiş olunuyordu.

İtalya'nın kapitülasyon ve ekonomik konularda isteklerinde direnmeleleri görüşmelerin kesilmesine sebep olmuştur.

Bu kesilme sonucu Türk delegasyonu Ankara'ya dönmüş. 21 Şubat 1923'teki gizli oturumda Lozan'dan dönmüş olan Temsilciler Kurulu Başkanı ve Hariciye Vekili İsmet Paşa görüşmelerin bütün aşamaları ve kesilme nedenleri hakkında geniş bir açıklamada bulunmuştur.

Anlaşma devletlerinin Türkiye'yi Osmanlı İmparatorluğu'nun tek varisi olarak görmek istedikleri, hâlbuki Türkiye'nin İmparatorluğun uzantısı değil, bölünmeye uğramış imparatorlun haleflerinden biri olup; alacak ve borçta payının bu oranda hesap edilmesi gerektiği savunulmuş, diğer konularda da geniş açıklamada bulunduktan sonra; Başkanı Türk olacak Boğazlar Komisyonunun, boğazdan geçişler i kontrol edeceği söylenmiş, sınırlar konusunda, Trakya'da Meriç Nehri, güneyde Fransa

ile imzalanan Ekim 1921 anlaşması ile belirlenen sınırın esas alınacağı, Irak ile sınırın imzadan bir yıl sonra Türkiye ile İngiltere arasında dostluk çerçevesi içinde çözüme bağlanacağı, anlaşma olmazsa Cemiyeti Akvam'a gidileceği ifade edilmiştir.

Bu açıklamanın ardından İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey; Vekiller Heyeti'nin görüş ve düşüncelerini Meclise arz edileceği, sonra milletvekillerinin görüş ve düşünceleri, eleştirileri dinleneceği, sonuçta milletin gerçek temsilcilerinden oluşan Yüce Meclisin istek ve beklentisine göre kararını vereceğini beyan etmiştir.

6-7 gün devam eden görüşmelerden sonra kürsüye gelen Gazi Mustafa Kemal Paşa; "Yüce Mecliste devam eden görüşmelerde, konu üzerinde bir çok arkadaş söz alarak gerektiği kadar eleştiride bulunduğu, konunun bütün iyi ve kötü yönleri ile açıklaya kavuştuğunu ifade ettikten sonra Lozan Konferansı'nın açılışından itibaren geçirdiği aşamaları anlatmış, anlaşma devletlerinin verdikleri son barış projesinin kabul edilemez olduğunu, kesinlikle ret edileceğini belirterek, eğer bu projenin kabulü için direnme gösterilirse milletimiz ve hükümetimiz için savaşın zorunlu hale geleceğini... idari, siyasi ve mali konularda millet ve memleketin haklarını, bağımsızlığını tam ve güvenli olarak elde etmek ve düşmanlardan kurtarılan bölgelerin kesinlikle boşaltılma koşulunu içermesinin uygun olacağını, Temsilciler Kurulu'nun kendisine verilen görevi en iyi şekilde yerine getirmesi itibarı ile çalışmalarına devam etmeleri, barışın bir an önce gerçekleşmesi için çalışmakla beraber, gerektiğinde savaş için de gerekli önlemleri alması Vekiller Heyeti'nin görevi olduğunu" belirten görüşlerinden sonra yeterlik önergesi Meclis Başkanlığı'na sunulmuştur. Bu görüşmeler sırasında Musul konusu da görüşülerek tarihi geliş-

mi içinde yeri ve durumu hakkında geniş açıklamalar da yapılmıştır.

Yeterlik önergesinin kabulünden sonra "Misak-ı Milli esasları daire-sinde hayat hakkımızı ve tam bağımsızlığımızı sağlayacak onurlu bir barışa gidilmesine" dair önergeler verilmesinden sonra; İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey; Lozan Konferansı görüşmeleri sonunda Temsilciler Kurulumuza verilen "antlaşma projesi" önce hükümet sonra da Yüce Mecliste tartışıldığını, hükümetin gerekli açıklamaları yaparak, projenin kabul edilemez olduğunu, bunu kabul etmektense savaşa gitmek gerektiğini, ancak savaştan önce görüşmelerle olumlu bir sonuca varmak olasılığı bulunduğunu saptadıklarını, bu durumda projeyi toptan ret ederek, barışı aramaya devam ve bunu kısa zamanda gerçekleştirmeye kararlı olduklarını belirterek barışın: Musul işini bir yıl sonraya bırakarak İngilizler ile düşüncemiz doğrultusunda çözümlenmek ya da Akvam Cemiyeti'nin kararını beklemek, mali ve iktisadi konularda mukabil projeyi saptadığımız esasları sağlamak suretiyle gerçekleşebileceğini inandığını söyleyip; Bu hususların Reşat Bey (Saruhan) ve arkadaşlarının verdiği önergenin ad okunarak oya sunulmasını isteyerek bu suretle hükümetin tutumu ve çalışma imkânının mevcut olup olmadığı da anlaşılacağını beyan etmiştir.

Sonuçta oylamaya katılan 190 milletvekilinin 170'i beyaz oy verip kabul edilmiştir. TBMM bu ışığın altında İcra Vekilleri Heyetince hazırlanan "karşı barış projesi" 8 Mart 1923'te Lozan Konferansına sunulmak üzere İstanbul'daki Anlaşma Devlet Temsilcilerine verilmiş, 31 Mart 1923'te Londra'da toplanmış olan Anlaşma Devlet Temsilcileri, TBMM Hükümetinin notasına cevap vererek, Lozan'a tekrar delege gönderilmesini istemişlerdir.

İsmet Paşa Başkanlığı'ndaki Türk Delegasyonu Lozan'a giderek görüşmeler 23 Nisan 1923'te tekrar başlamış, 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Barış Antlaşması taraflar arasında imza edilmiştir. Antlaşma 11 Ağustos 1923'te 2. dönem çalışmalarına başlayan TBMM tarafından 23 Ağustos 1923 tarihinde onanmıştır.

Dünya savaşı sonunda Avrupa siyasi ortamı değişmişti. Anadolu'da Kurtuluş Savaşı'nın zaferle sonuçlanması Düyyûn-ı Umûmiye'nin yazgısını belirledi. TBMM Hükümeti Lozan Barış Antlaşması ile Osmanlı Devleti borçlarının Anadolu'ya düşen payını ödemeyi kabul etti. Böylece Düyyûn-ı Umûmi İdaresinin vergi toplama yetkisi sona ererek kaldırılmış oldu.

5. LOZAN'DA BORÇLAR

Konferansta borçlar konusunda uzun tartışmalar olmuştur. Osmanlı genel borçlarının 1912-1913 Balkan Savaşı sonunda İmparatorluk topraklarından pay alan Balkan devletleri ile, Lozan Antlaşma sonucu olarak Asya'da meydana gelen yeni devletler arasında bölüşülmesi kabul edildi. Böylece Osmanlı Devleti'nin borçları, onun mirasına oturan bütün devletlere bir oran içinde bölünmüş oluyordu. Varılan anlaşmaya göre Osmanlı Devleti'nin borçları:

- 1) Ekim 1912'den önce yapılan borçlar, Balkan Savaşı sonunda İmparatorluktan toprak kazanan devletler arasında,
- 2) Kasım 1914'e kadar borçlanmalar da Asya'da doğan devletler arasında; İtalya ve Yunanistan dâhil edilerek,
- 3) Borçları yüklenen devletler, Türkiye ile birlikte borçları faizsiz olarak 20 yılda ödemeyi,
- 4) Borçların bölünmesinde devletlerin aldığı toprakların gelir getirme oranı göz önüne alınarak ödeme yapılması kabul edildi.

En kabarık hisse Türkiye üzerinde oldu. İtalya, Arnavutluk, Bulgaristan, Yunanistan, Yugoslavya, Filistin, Suriye-Lübnan, Ürdün, Irak, Necit, Hicaz, Yemen devletleri üzerlerine düşen borçları ödemeyi taahhüt ettiler.³

Böylece Düyûn-ı Umûmiye İdaresi, Türkiye maliyesine gölge düşüren bir kuruluş olmaktan çıktı. Ödeme planı 1933'te akdedilen Paris Antlaşmasına göre yapıldı. Son taksit ilk borç alınmasından yüz yıl sonra 25 Mayıs 1954 tarihinde ödenerek büsbütün kapatıldı.

DEĞERLENDİRME

Genel bir değerlendirme yapıldığı takdirde acizane görüşlerimiz;

1699 Karlofça ve 1718 Pasarofça antlaşmalarından sonra Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da gücünün kırıldığını ve Türk istilalarının sona erdiğini görürüz.

Padişahların, sadrazamların ve diğer devlet büyüklerinin başını çektiği yöneticilerin; düşünce, taktik, teknoloji alanlarında Avrupa'da ortaya çıkan ilerlemeleri kavrayamamaları ve aradaki farkı sadece yüzeysel önlemlerle gidermeye çalışmaları, içine düşülen olumsuz durumdan kurtulmaya yetmemiştir.

Üst düzey yöneticilerin, Batı'da görülen düşünce alanındaki ilerlemeleri göz önüne alarak, öncelikle bilimsel ve akılcı yapılanma çalışmalarına başlamaları, sonra alt kademe görevliler ile halkı bu yola yönlendirmelerine önem vermeleri gerekirdi. Fakat bu olmayıp, umitsizlik psikolojisi içinde küçük ve geçici bazı başarılar ile yetinilmiştir.

Buna ek olarak Avrupa'da düşünce, sosyal ve teknolojik alanlarda görü-

len yeniliklere karşı, dinden kaynaklandığı zannedilen yanlış ve dogmatik düşünce ve inançların korunmak istenmesi ve bir savunma refleksi duygusu, bu yeni yapılanmalara karşı bir tutumun gelişmesine sebep olmuş, bu da aradaki farkın gittikçe büyümesine yol açmıştır.

Kısaca; Batı'da zihniyetin, tekniğin ve sanayinin değişip gelişmesi, buna karşılık ülke yöneticilerinin ve ulus zihniyetinin değişmemesi yüzünden, Batı'ya ulaşma ve onları yenilgiye uğratma çabalarında bir başarı sağlanamamış ve devlet gücü zayıflamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu varlığını koruyup, devam ettirmek için 1.Dünya Savaşına girmiş, kendisinden umulmayan bir savaş gücü harcamış olmasına rağmen, ne var ki Almanya, Avusturya ve Bulgaristan'ın toplam gücü savaşı kazanmak için yeterli gelmemiş, 4 yıl süren savaş sonunda İtilaf devletlerine karşı yenik duruma düşülmüştür.

İtilaf devleri savaşın ücretini Osmanlı İmparatorluğu'na ödetmek için, silahın patladığı gün hesaplama başlamışlardı. İmparatorluk topraklarının geniş olması, hesap işlerini kolaylaştırıyordu. Komutanlar savaşı kazanmayı uğraşırken, diplomatlar aralarında 5 gizli antlaşma imzalamışlardı;

- 1) İstanbul Antlaşması (Mart 1915)
- 2) Londra Antlaşması (Nisan 1915)
- 3) Sykes-Picot Antlaşması (Mart 1916)
- 4) Anadolu ve Arap topraklarının paylaşılması (İlkbahar 1916)
- 5) St. Jean de Maurienne Antlaşması (1917)

Bu paylaşma antlaşmaları ile Avrupa büyük devletlerinin "şark meselesi" adını vermiş olduğu sorun, görünürde çözülmüş oluyordu. Bu suretle Türkiye haritadan silinmiş

olacaktı. Fakat hesapları tutmadı. Gizli antlaşmaları Türklerin zaferle sonuçlanan Kurtuluş Savaşı ile halıaç pamuğuna çevrildi.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: Osmanlı yönetimi güçlü olduğu dönemlerde padişah iradesi ile Avrupa devletlerine imtiyaz ve kapitülasyonlar ile ayrıcalık hakları verdi. Gerileme döneminde, daha önce vermiş olduğu hakları, Avrupa devletleri sonradan önüne engel olarak çıkardı. İyilik ve dostluk niyetiyle verilmiş haklara karşı, sömürgeci zihniyeti ile karşılık verip nankör şekilde hareket ederek, işi ülke topraklarını paylaşmaya kadar götürdüler. Ahde Vefa'yı hiç akıllarına getirmediler

Ayrıcalıkların ülkemize ne dert ve gaileler getirdiğini gördük ve yaşadık. Lozan Antlaşması ülke bütünlüğünün Tapu'sudur. Hiçbir taviz vermeden, önderimiz Atatürk'ün veciz ifadeleri doğrultusunda ülkeyi muasır medeniyet seviyesine yükseltip, devam ettirmek; ileri bir görüşle Devletimizin idamesini sağlamak, ülkemizin her yönden güçlü olmasını yerli imkân ve kaynakları ile güvenliği sağlayıp, ekonomi ve sanayisi güçlü, müreffeh bir Türkiye olarak, Devletimizi ve Milletimizi ilelebet payidar kılmak, hepimiz için milli vazife olmalıdır.

KAYNAKÇA

Ord. Prof. E. Ziya Karal, Büyük Osmanlı Tarihi

İbrahim Sadi Öztürk, E. Vali-Milletvekili-Senatör, Ulusal Tapu Lozan

Milliyet-Genel Ekonomi Ansiklopedisi Cilt 1 sh.242

Sabah-Genel Kültür Ansiklopedisi, Cilt 2 sh. 1093

Tercüman-Okul Kültür Ansiklopedisi. Cilt 3 sh.545

Temel Britannica Ansiklopedisi Cilt 10 sh.14

3 Yunanistan, Suudi Arabistan (Hicaz-Necit-Asir), Yemen ve Arnavutluk devletleri borçlarından hiçbirinin ödemesini yapmadılar.